

**Традыцыйная
сацыяльная і
духоўная
культура
беларусаў**

1. Традиционная беларуская сям'я

• **Сям'я** – сацыяльнае ўтварэнне, заснаванае на шлюбе і кроўным сваяцтве людзей, якія звязаны агульнасцю побыту, узаемнай прававой і маральнай адказнасцю.

Функцыі сям'і

- Пракрэатыўная (натуральнае ўзнаўленне чалавечага роду)
- Сацыялізацыя і інкультурацыя
- Эканамічная
- Экспрэсіўна-рэкрэацыйная
- Аднаўленне этнасу

- У асновя сям'і ляжыць **шлюб** – гістарычна абумоўленая, санкцыянаваная і ўрэгуляваная грамадствам форма адносін паміж мужчынам і жанчынай

- **Шлюб** - справа грамадскай значнасці, ў фарміраванне шлюбных арыентацый уключалася ўся грамада.
- Толькі жанатыя/замужнія лічацца ў поўнай меры дарослымі і валодаюць паўнатай сацыяльных правоў.
- Бясшлюбнасць асуджаецца.

- **Шлюбная стратэгія** –
узмацненне эканамічнага становішча сям’і і падняцце сацыяльнага статусу.
- **Шлюб “па змове”** уключаў дамову аб згодзе, вянчанне, вясельны абрад
- **Шлюбны ўзрост** – дзяўчаты – 16-19 гг., хлопцы – 19-22 гг.

Структура сям'і

- **Малая сям'я** – бацькі і дзеці (часам хто-небудзь з бацькоў мужа ці жонкі)
- **Вялікая сям'я** – 2-4 пакаленні, якія вялі агульную гаспадарку і мелі агульную ўласнасць (у сяр. 8-9 чал.)
 - вялікая бацькоўская сям'я (адналінейная і многалінейная)
 - вялікая брацкая сям'я
- **Сямейныя кааперацыі** – з уключэннем няродных (“сябры”, “здольнікі”, “сумесьнікі”)

Узаемаадносіны ў сям'і

- Улада ў руках уладальніка маёмасці (зямлі) – **гаспадара**
- **Жанчына** – абмежавана ў маёмасных і спадчынных правах, але мела галоўную ролю ў наладжванні быту сям'і, выхаванні дзяцей.
- Строгі падзел заняткаў на мужчынскія і жаночыя
- Стрыманасць і строгасць у адносінах
- Трываласць сямейных адносін, рэдкасць разводаў

Традыцыі выхавання беларусаў

Перыяды сталення

Маленства (0 – 6-8 г.)

– анёлкавы ўзрост (0 – 2-3 г.)

– блазноцтва (2-3 – 6-7 г.)

Дзяцінства (6-8 – 12-14 г.)

Падлеткавы ўзрост (12-14 – 16-17 г.)

Юнацтва (16-17 – 19-20 г.)

Сямейная абраднасць

- **Абрады** - сукупнасць традыцыйных умоўных дзеянняў, што сімвалічна выражаюць і замацоўваюць адносіны людзей да прыроды і паміж сабой, іх паводзіны ў важных жыццёвых сітуацыях, якія сістэматычна паўтараюцца.

Радзінныя абрады

- **Дародавыя звычаі і абрады**
(абсыпанне жытам, саджэння на калені нявесце хлопчыка на вяселлі, правілы паводзін пры цяжарнасці)
- **Звычаі і абрады, звязаныя з нараджэннем дзіцяці** (бабка-павітуха, пераразанне пупавіны, першае купанне)
- **Пасляродавыя звычаі і абрады**
(“адведкі”, хрышчэнне, хрэсьбіны, “жмурынкі”)

Вясельныя абрады

- **Давясельныя** (*выгледзіны, даведкі, сватанне, запоіны, заручыны*)
- **Вясельныя** (*суборная субота, выпяканне караваю, пасад, выкуп, вянчанне, камора, падзел каравая, устанаўленне цнатлівасці*)

Пахавальна-памінальныя абрады

- Памерлыя “сваёй смерцю” пасля выканання абрадаў пераходзілі ў статус продкаў, дзядоў
- “Прыкметы” смерці, аблягчэнне пакутаў, абмыванне нябожчыка, пахаванне, памінальная трапеза
- **Дзяды** – 3-4 разы ў год, памінальная трапеза

2. Грамадскія традыцыі беларусаў

- **Грамада** – лакальная сялянская супольнасць, аб'яднаная побытам, традыцыямі, звычаямі, якая мела ўяўленне аб сваім адзінстве.

Функцыі грамады

- выжыванне і самазахавання чалавечага віду
- сацыяльная адаптацыя чалавека
- узаемадапамога, падтрымка слабых членаў
- ажыццяўленне адносін з землеўласнікам і дзяржавай і абарона ад іх
- падтрыманне грамадскага парадку, суд
- культурна-культавая, абрадавая дзейнасць
- рэгламентацыя паводзін, побыту праз традыцыйныя нормы маралі
- змяншэнне сацыяльнай напругі і канфліктаў

Формы калектыўнага ўзаемадзеяння

1. Талака – звычай калектыўнай працы

- *экстранная (пажар), бясплатная*
- *рэгулярная ўзаемная*
- *на грамадскую карысць (рамонты дарог і г. д.)*

• **Функцыі талакі:**

- *узаемадапамога*
- *трансляцыя досведу, навучанне*
- *абрадавая*
- *шлюбная*
- *забаўляльная, гульнёвая*
- *псіхалагічная*

2. *Формы непрацоўнага ўзаемадзеяння*

- “выхад у людзі” (карчма, царква, кірмаш)
- “госці”
- абрадавыя святы
- грамадзкія размовы

3. *Формы моладзевага баўлення часу*

- ігрышчы (вясна-лета)
- попрадкі (восень-зіма)
- вячоркі (восень-зіма)
- шчыткі (лета)

4. Грамадскія сходы (копныя)

- выбіралася кіраўніцтва грамады
- гаспадарчыя пытанні
- суд
- сямейныя пытанні і канфлікты
- узаемаадносіны з дзяржавай і землеўласнікам

5. Штучнае сваяцтва

- таварыства, кумленне
- сябрына (сумеснае валоданне маёмасцю)
- здольніцтва
- суседства

Механізмы грамадскай рэгуляцыі

1. Культурна-гаспадарчае адзінства
2. Публічнасць жыцця, “грамадская думка”
3. Рэпутацыя
4. Грамадскі падзел працы
5. Рэгуляцыя маёмасных зносін
 - *бонда (звычай дзяліцца з суседзямі)*
 - *пазыкі*
6. Псіхалагічнае рэгуляванне (*гульні, спаборніцтвы*)

7. Традиційныя норма паводзін і санкцыі за іх парушэнне

- *насмешка*
- *высмейванне*
- *асуджэнне*
- *ігнараванне*
- *грэбаванне, выгнанне*
- *фізічнае пакаранне*
- *сарамлівае ваджэнне па сяле*
- *суд*
- *забойства (самасуд)*

3. *Каляндарная абраднасць*

Каляндар

- звязаны з працоўнай дзейнасцю чалавека
- залежыць ад прыроднага, астранамічнага кола
- носіць аграрны характар
- сумяшчае язычніцкія і хрысціянскія традыцыі

Зімовы цыкл

- **Каляды** (24.12/6.01 – 6/19.01) – зімовы сонцаварот
 - Куцця – рытуальная трапеза
 - *Посная, бедная, галодная ці Вялікая (24.12/6.01)*
 - *Шчодрая, багатая, тойстая (31.12/13.01)*
 - *Вадапосная, галодная, хрышчэнская (5/18.01)*
 - Абыходны абрад – калядаванне, шчадраванне
 - Варажба
 - Гульні і адпачынак

- **Грамніцы** (стрэчанне) 2/15.02

- асвячэнне свечак

- засцерагальныя абрады (абпальванне)

- **Масленіца** (напярэдадні Вялікага посту) - провады зімы

- абыходны абрад (“цяганне калодкі”)

- рытуальнаыя гульні (катанне з гор, спальванне старых рэчаў, чучала)

- рытуальная трапеза (сырны тыдзень)

- рытуальнае пераапрананне

Веснавы цыкл

- **Гуканне вясны, Саракі** (9/22.03),
Дабравешчанне (25.03/07.04)
 - песні-заклічкі – вяснянкі
 - выпечка птушак з цеста
- **Юр'я** (23.04/06.05)
 - выган жывёлы на пашу
 - абыход палёў

• **Вербная нядзеля** (за тыдзень да Вялікадня)

–асвячэнне вярбы

• **Чысты чацвер**

–навядзенне парадку

–мыццё

–асвячэнне солі

–фарбаванне яек

• **Вялікдзень**

- наведванне царквы
- святочная трапеза (разгаўленне)
- біццё яек
- абыходны абрад (валачобніцтва)

• **Радаўніца** (9 дзён пасля Вялікадня)

- дзень памінання продкаў
- прыборка магілаў продкаў
- памінальная трапеза на могілках

- ***Тройца (Сёмуха)*** (50 дзён пасля Вялікадня) – провады вясны, сустрэча лета
 - аздабленне хаты зелянінай, асвятчэнне яе ў царкве
 - памінанне продкаў (“Траецкія дзяды”)
 - завіванне і развіванне вянкоў дзяўчатамі, “кумленне”
 - абыходны абрад - “ваджэнне Куста” (Палессе)
- ***Русальны тыдзень*** (тыдзень за Сёмухай)

Летні цыкл

- **Купалле (Іван Купала, Ян, Іванаў дзень)** (23.06/07.07) летні

сонцаварот

- культ сонца
- паленне вогнішча (культ агня), спаленне старых рэчаў
- карагоды, скокі праз агонь
- засцерагальныя абрады
- пусканне вянкоў, варажба
- збор лекавых раслін
- пошукі папараць-кветкі

• *Сельскагаспадарчыя абрады*

– абрад пакрывання поля

– зажынкi

– дажынкi (“завіванне барады”)

Восеньскі цыкл

- **Багач** (21.09) – свята ўраджаю
 - багатнік, багач – кадка з зернем з зачыначных снапоў
 - абыходны абрад з багачом
- **Пакроў** (1/14.10) – сканчэнне палявых работ, “замыканне” зямлі
 - кірмашы
 - пачатак пары вяселляў

- ***Вялікія Дзяды*** (26.10/02.11) –
памінанне продкаў
 - наведзенне парадку
 - мыццё
 - рытуальная трапеза
 - рытуальнае “выправаджванне”

